

До спеціалізованої вченої ради Д 41.086.03
Національного університету «Одеська юридична академія»
65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

доктора юридичних наук, професора

Притики Юрія Дмитровича на дисертацію Чванкіна Сергія Анатолійовича на
тему: «Інформаційні технології у доказуванні в цивільному процесі:
теоретичні та практичні аспекти», подану на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і
цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право

Актуальність теми дослідження. Питання «електронного суду»,
електронних доказів, аудіо-, відеозаписів як засобів доказування, створення
електронного реєстру судових рішень, система відеоконференцзв'язку для
дистанційної участі у судовому процесі, електронний документообіг тощо у
цивільному судочинстві та цивільно-правові проблеми сфери ІТ є не тільки
актуальними, але й складними, оскільки охоплюють широку сферу суспільних
відносин, зачіпають широке коло питань неюридичного характеру тощо.

Правове регулювання діджиталізації цивільного судочинства потребує
постійного вдосконалення. Розвиток інформаційних технологій призводить до
революційних змін у правосудді та спричиняє появу нових програмних
продуктів, які полегшують роботу судді та адвоката, розширюють можливості
учасників судового процесу та пришвидшують розгляд та вирішення
цивільних справ.

Реформування цивільного судочинства неможливе без ґрунтовних
наукових досліджень у галузі цивільного процесуального права. Адже
рецепуючи передові надбання юридичної наукової думки, теоретичні
дослідження забезпечують ефективну реакцію на потреби цивільного обороту.
Отримання різних сервісів в електронному вигляді від держави давно стало

затребуваним у світі. Поступово створюються «електронні уряди», «електронні суди» тощо.

Застосування інформаційних технологій в правозастосовній практиці набуває все більшої актуальності, однак суттєво гальмується певними чинниками (масштабність впровадження, негнучкість законодавства в певних питаннях, відсутність усталеної практики застосування тощо).

Країни, які впроваджують елементи електронного суду, в повній мірі не реалізували його, тому під поняттям «електронний суд» можна мати на увазі різні технології, які застосовуються в судочинстві. Багато з них в Україні вже використовуються і показали свою ефективність. Водночас запровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи постійно відкладається, що свідчить про необхідність продовження наукових досліджень у даному напрямку, серед яких – дисертація С. А. Чванкіна.

Науково-технічний прогрес поступово призводить до виникнення нових джерел отримання інформації, що, в свою чергу, спричиняє ускладнення процесу судового доказування, обумовлене появою нових процесуальних засобів закріплення фактичних даних, що можуть слугувати доказами в цивільній справі, проведення судових процесів у дистанційному режимі. Карантинні заходи, запроваджені в усьому світі у зв'язку з епідемією вірусу COVID-19, лише посилюють та пришвидшують ці процеси.

Все більше інформації розміщується в електронній формі, зокрема, в мережі Інтернет, та все частіше така інформація взагалі не існує у матеріальному (наприклад, паперовому) вигляді. У зв'язку із цим в судовій практиці нерідко виникає необхідність використання в процесі доказування інформації в електронному вигляді, наприклад, інформації, що знаходиться на веб-сторінці в мережі Інтернет, та її належного процесуального закріплення. Інструменти електронного правосуддя мають бути органічно інтегровані у процесуальну матерію, завдяки чому має бути створено більш ефективний та оперативний механізм судового захисту.

Все вищезазначене свідчить про безумовну актуальність та важливість дисертаційної роботи С.А. Чванкіна.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Ознайомлення із змістом дисертації дозволяє зробити висновок, що предмет та об'єкт дослідження автором сформульовано належним чином, визначені завдання дали змогу досягнути поставленої мети (с. 9-10 дисертації). Текст дисертації логічно структурований і в повній мірі відповідає меті та завданням дослідження, які кореспондують отриманим науковим результатам, що містяться у висновках.

Основні наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані у дисертації є теоретично обґрунтованими завдяки раціональному використанню сукупності загальнонаукових та спеціальних методів наукового дослідження. З методологічної точки вдалим видається використаний автором праксеологічний підхід, що полягає у ґрунтовному вивченні матеріалів судової практики та безпосередньому застосуванні власних напрацювань у своїй повсякденній роботі як практикуючого судді, особи, яка на власному досвіді змогла оцінити ефективність застосування інформаційних технологій в практичній діяльності судів та учасників судового процесу (с. 112-120 дисертації).

Про обґрунтованість наукових положень, висновків, рекомендацій дисертаційного дослідження свідчить і її широка джерельна база. Позитивно варто оцінити активне використання англомовних наукових джерел та цивільного процесуального законодавства інших держав. Загалом, список використаних джерел до роботи містить необхідні та релевантні джерела, вивчення яких дозволило автору більш глибоко зрозуміти предмет дослідження та повністю розкрити тему. Предмет дослідження змусив науковця звертатися до досягнень технічних наук, зокрема тих, що пов'язані з комп'ютерними технологіями, адже отримати та використати в судовому процесі інформацію, яка знаходиться в електронному вигляді, здійснити її

дослідження та належну оцінку можна лише володіючи певним рівнем знань у сфері створення, зберігання та знищення інформації, що знаходиться на електронних носіях, можливостей експертів у цій сфері. Тому всебічна обґрунтованість рекомендацій, висновків та пропозицій щодо проблематики використання інформаційних технологій в цивільному судочинстві зумовлена також використанням в тому числі технічних знань, методик роботи з комп'ютерною технікою тощо.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій обумовлюється належним володінням основними положеннями теоретичних знань, умінь та навичок здобувача та глибоке занурення у досліджувану проблематику, що дозволило йому сформулювати обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення норм цивільного процесуального законодавства України (п. 29 висновків на с. 406-408 дисертації).

Достовірність і наукова новизна одержаних результатів.

Важливим положенням наукової новизни дисертаційного дослідження С.А. Чванкіна є сформульований ним висновок, відповідно до якого діджиталізація цивільного судочинства призводить до збільшення використання електронних інструментів під час відправлення правосуддя та збільшення частки проведення судових засідань дистанційно, водночас, залучення інформаційних технологій у процес судового доказування принципово не змінює основних концепцій теорії судових доказів (вони потребують лише деяких уточнень та адаптації до нових умов), а запровадження електронних доказів цілком укладається у наявну систему знань про докази та доказування у цивільному судочинстві (с. 13 дисертації), що є концептуальною основою для усіх інших висновків та пропозицій, які містяться в роботі. В результаті автор доволі вдало поєднує традиційні наукові підходи, що склалися протягом останнього сторіччя та є усталеними для процесуальною науки, з новітніми досягненнями науки і техніки, органічно долучає технічні новинки в існуючу процесуальну матерію.

Автором окреслено ризики передчасного та необдуманого переходу на повний електронний документообіг у судах, цілковиту відмову від документів на паперових носіях та надмірно широкого застосування інформаційних технологій в судовій діяльності, недосконалість правового регулювання та технічного забезпечення судів та наявність цілої низки організаційних проблем, що зумовлюють необхідність ґрунтовних наукових досліджень у напрямку правового регулювання та практики використання інформаційних технологій в цивільному судочинстві (с. 13, 206-219 дисертації).

Неабияку наукову та практичну цінність мають положення та висновки дисертанта, що стосуються юридичної природи електронних доказів, їх властивостей і класифікації, а також процесуальних особливостей їх збирання, дослідження та оцінки. Наприклад, важливе теоретичне та практичне значення мають рекомендації автора щодо здійснення оцінки судом аудіо та відеозаписів, використаних як електронні докази (с. 294 дисертації). Також неможливо обійти увагою цікаві пропозиції дисертанта щодо використання метаданих в процесі судового доказування (с. 294-304 дисертації) доказової цінності електронних повідомлень та сторінок у соціальних мережах (с. 346-356 дисертації) та веб-сторінок у мережі Інтернет (с. 330-346 дисертації).

У дисертації містяться дуже важливі висновки автора, що стосуються наявних проблем та перспектив використання штучного інтелекту, блокчейну та обробки великих даних у судовому доказуванні (с. 304-329 дисертації). У своїх дослідженнях дисертант спирається не лише на вітчизняну юридичну практику, а й на досягнення розвинених у технічному плані країн, таких як США, Великобританія, Франція, Китай та ін., що робить його висновки та пропозиції більш цікавими та ґрунтовними. Зокрема, можна цілковито погодитись з науковцем у тому, що жоден програмний продукт, штучний інтелект на сьогоднішній день з об'єктивних причин не здатен повністю замінити «живого суддю» (с. 321 дисертації).

Не можна не погодитись з висновком дисертанта, який стверджує, що доступний, ефективний та «безпаперовий» суд, який оперує

найактуальнішими інноваційними технологіями – майбутнє судочинства (с. 391 дисертації).

Викладення основних положень дисертації в опублікованих працях.

Основні положення та результати дисертаційного дослідження відображені у шістдесяти семи публікаціях, серед яких дві монографії (у тому числі одна одноособова монографія і одна монографія у співавторстві), сімнадцять наукових статей, опублікованих у фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, чотири наукових статті, опублікованих у зарубіжних періодичних виданнях з юридичного напрямку, тезах двадцяти трьох доповідей та наукових повідомлень на різних наукових заходах.

Зазначеного цілком достатньо для виконання вимог чинного законодавства щодо висвітлення основних наукових результатів докторської дисертації в опублікованих працях.

Рекомендації щодо використання результатів та висновків дисертації.

Наявність значної кількості актів впровадження результатів дисертаційного дослідження у наукову та практичну діяльність свідчить про значний внесок дисертанта у розвиток юридичної науки та практики, який вже відбувся. Можна цілковито погодитись з тим, що висновки та пропозиції, сформульовані в дисертаційному дослідженні, можуть бути використані у: науково-дослідній діяльності – для подальшого дослідження теоретичних та практичних проблем вчення про судове доказування та докази в цивільному процесі, запровадження інформаційних технологій у судочинство (Акт Національного університету «Одеська юридична академія» від 29.06.2021 року); правотворчій діяльності – для підготовки проектів законів про внесення змін та доповнень до актів чинного цивільного процесуального законодавства України з метою вдосконалення впровадження інформаційних технологій у доказування у цивільному процесі; правозастосовній діяльності – при розгляді судами цивільних справ, ухваленні та проголошенні рішень та постанов, видачі судових наказів та постановленні ухвал у цивільному судочинстві (Акт

Київського районного суду м. Одеси від 30.06.2021 року); навчальному процесі – при викладенні курсів «Цивільний процес», «Докази та доказування», підготовці підручників, навчальних посібників, курсів лекцій, практикумів із зазначених дисциплін (Акт Національного університету «Одеська юридична академія» 29.06.2021 року).

Аналіз дискусійних положень та основні зауваження до дисертації.

Незважаючи на високий науковий рівень, безспірне теоретичне та практичне значення положень, висновків та пропозицій, що у ньому містяться, дисертаційне дослідження С.А. Чванкіна не позбавлене й деяких дискусійних положень, що потребують додаткової аргументації під час публічного захисту.

1. Викликає деякі сумніви сформульована дисертантом презумпція автентичності електронного доказу (с. 17 дисертації). Як вбачається, у запропонованому науковцем вигляді така презумпція дещо обмежує дію принципу вільної оцінки доказів судом, оскільки зобов'язує суд вважати електронний доказ автентичним (не підробленим) у разі, якщо в судовому засіданні не було встановлено протилежного, навіть якщо суддя має інше внутрішнє переконання щодо такого доказу з огляду на його ознаки.

2. Здобувачем у його роботі сформульовано концепцію спрощення доступу особи до правосуддя не тільки крізь призму діджиталізації судових процедур та застосування інформаційно-телекомунікаційних технологій, а й шляхом запровадження дистанційних альтернатив судовому розгляду, зокрема онлайн-медіації, систем онлайн-вирішення спорів тощо (с. 18 дисертації). У даному контексті дисертанту варто було б додатково пояснити, як саме розвиток дистанційних способів альтернативного врегулювання спорів може спростити доступ до правосуддя.

3. Розглядаючи проблеми впливу інформаційних технологій на судове доказування, автор сконцентрував практично усю свою увагу на особливостях збирання, дослідження та оцінки електронних доказів, водночас майже не розглянутою залишилася проблематика використання в сучасних умовах

традиційних засобів доказування. Так, наприклад, в роботі варто було б дослідити наявні проблеми, пов'язані з дистанційним допитом свідків.

4. Формулюючи висновок про те, що принцип безпосередності судового розгляду зазнає певного особливого впливу від запровадження інформаційних технологій у судочинство (с. 391 дисертації), дисертант не конкретизує, на які саме аспекти даного принципу впливають процеси діджиталізації правосуддя. Як вбачається, автор безпідставно розглядає безпосередність судового розгляду як безпосередню присутність учасників процесу у залі судового засідання (с. 194 дисертації).

5. Автор, розглядаючи стан впровадження різних опцій електронного судочинства в українську судову систему протягом останніх п'ятнадцяти років, не приділив уваги питанню електронного наказного провадження, запровадження якого активно дискутується з 2016 року. Традиційно високий відсоток кількості справ, що вирішуються в порядку наказного провадження, безспірність вимог заявника, відсутність необхідності проведення судового засідання, дозволяють говорити про досить високий потенціал для використання інформаційних технологій в контексті можливого обов'язкового електронного наказного провадження.

6. Потребує додаткового обґрунтування пропозиція надання можливості суду з власної ініціативи отримувати інформацію, на яку посилаються учасники справи у заявах по суті справи, що міститься в офіційних електронних державних реєстрах та наборах даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних. В даному випадку слід віднайти і закріпити справедливий баланс, за якого б перевірка відомостей, на які посилаються сторони, не перетворилася у самостійний пошук доказів судом, адже в такому разі сторона позбавляється можливості навести свою заперечення проти доказів, зібраних чи перевірених судом під час складення повного тексту судового рішення. Можливо, доцільним буде закріплення певних запобіжників, за яких запропоноване автором збирання доказів судом обмежувалося б стадією підготовчого провадження (у загальному позовному

провадженні) чи до першого судового засідання (спрощене позовне провадження).

7. Автором здійснено історичний огляд розвитку правового регулювання опцій електронного судочинства від електронного реєстру судових рішень, спроб впровадження електронного подання документів до суду в окремих пілотних судах. В той ж час, наведена періодизація потребує додаткового роз'яснення, адже фактично у період 2012-2017 років було закладено передумови впровадження електронного суду як цілісного явища, хоча окремі елементи застосування інформаційних технологій мали місце і до 2012 року (впровадження систем документообігу, Єдиного державного реєстру судових рішень та деяких інших елементів, що пов'язані із використанням інформаційних технологій).

Тим не менше, наведені критичні зауваження носять дискусійний характер, не применшують наукової цінності роботи, теоретичного та практичного значення її положень та висновків та спрямовані, скоріше, на більш повне розкриття змісту дисертації під час публічного захисту.

Висновок.

Таким чином, можна констатувати, що зміст дисертації в повній мірі відповідає її назві, а робота відповідає встановленим вимогам, зокрема, була оприлюднена у належні строки. С.А. Чванкін належно використав наукові джерела у тексті дисертації, в тому числі іншомовні, що дозволило прийти до висновку про відсутність у дослідженні як привласнення авторства чи чужого твору науки та випадків використання у тексті вказаної наукової роботи чужого твору чи його частини без посилання на автора, так і відсутність порушення інших елементів академічної доброчесності.

На підставі викладеного вважаю, що дисертаційне дослідження С.А. Чванкіна «Інформаційні технології у доказуванні в цивільному процесі: теоретичні та практичні аспекти», подане на здобуття освітнього ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право за змістом,

обсягом, науковою новизною, теоретичним і практичним значенням та оформленням відповідають вимогам, встановленим пунктами 9, 10, 12, 13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, а здобувач вказаного наукового ступеня, Чванкін Сергій Анатолійович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор,

заслужений юрист України,

завідувач кафедри цивільного процесу

Інституту права Київського національного університету

імені Тараса Шевченка

Юрій Притика

Піанос Засл. доц.
Вчений секретар НДЧ
КАРДУЛЬНА Н.В.
09.09.2021

